

CİNS

tiğini, bunun için ayrıca bir zorunlu illete ihtiyaç olmadığını savunmuşlardır. Bu tartışmada kelâmcılar, bütün fert ve cinslerin sonluluğu görüşleriyle filozoflarla Dehri'lerden ayrılmışlar, ancak Dehri'lerin aksine eşyanın varlığını sürdürmesinde zorunlu bir illete muhtaç olduğu hususunda da filozoflarla birleşmişlerdir (İbn Rüşd, *Tehâfütü't-Tehâfüt*, s. 283-284).

BİBLİYOGRAFYA:

Tehânevî, *Keşşâf*, "cins" md.; Aristote, *La Métaphysique* (trc. J. Tricot), Paris 1981, 1024^a, 25-1024^b, 20, 1034^b, 5-10; Porphyrios, *Isagoge* (trc. Betül Çotuksöken), İstanbul 1986, s. 31-34; Fârâbî, *Kitâbü'l-Elfâzî'l-musta'mele fi'l-mantık* (nşr. Muhsin Mehdi), Beyrut 1986, s. 66-75; İbn Sinâ, *en-Necât* (nşr. M. Takî Dâniş-pejuh), Tahrân 1364 hş., s. 14-15, 149, 153-157; Gazzâlî, *Tehâfütü'l-felâsife* (nşr. Süleyman Dünya), Kahire 1334/1955, s. 257-259; a.mlf., *Mî'yârü'l-ilm*, s. 76-78; İbn Rüşd, *Tehâfütü't-Tehâfüt* (nşr. S. J. Maurice Bouyges), Beyrut 1930, s. 283-284; a.mlf., *Telhişu Kitâbi'l-Makûlât* (nşr. Mahmûd Kâsım), Kahire 1980, s. 81, 93-96; a.mlf., *Tefstru Mâ Ba'de't-tabî'a*, II, 678-684; B. Carra De Vaux, "Cins", *İA*, III, 193-194; S. Von Den Berg, "Djins", *EI*² (Fr.), II, 563-564.

HASAN KATİPOĞLU

□ FIKİH. Cins terimi ve cins-nevi ayırımı mantık ilminin alanına girmekle birlikte mantık ve dil kurallarıyla yakın bağlantısı olan İslâm hukuk usulünde, hukuk doktrininde ve hukukî-fer'î meselelerin çözümünde de sıkça kullanılır. Cins, aralarında ortak bağ ve özellikler bulunan fertleri ve alt sınıfları kategorik olarak toplayan üst terim veya alta göre daha genel bir üst kavramdır. Felsefe ve mantıkta eşyanın hakikat ve mahiyetinden hareketle bir tanım ve sınıflandırma yapıldığından cins daha teknik ve özel bir anlam taşır. İslâm hukukçularının cins tabiriyle kastettikleri de cinsin dil ve mantıktaki anlamından fazla bağımsız değildir.

İslâm hukukçuları arasında hâkim görüşe göre cins, mahiyet yönünden değil hüküm ve maksat yönünden farklı şeyleri toplayan tümellerdir ("insan" kelimesi gibi). Bu tanımın devamı olarak nevi de "amaç yönünden beraberlik arzeden birden fazla şeyi ifade eden tümeller" şeklinde anlaşılır. "Kadın" ve "erkek" kelimeleri böyledir. Cins-nevi ayırımında bazan sadece amaç, bazan da hem amaç hem hüküm yönüyle farklılık-birlik ölçü alınır. Meselâ Hanefî hukuk ekolünde İmam Muhammed'in cinsi belirlerken amaç yönünden, Ebû Yûsuf'un ahkâm yönünden farklılığı, Ebû Hanîfe'nin ise

şekil ve mâna yönünden birliği ölçü aldığı kaydedilir. Ancak bu ve benzeri ölçülerin meselâ sirke ile şarabın veya köle ile hür kimsenin tek cins mi, yoksa iki ayrı cins mi sayılacağı ve bunun akidelerin kuruluşu ve borçların ifasına etkisinin ne olacağı gibi fikhî tartışmalardan çıkarıldığı göz ardı edilmemelidir.

Usulcülerin cinsi tanımlamaları ve örneklendirmeleri mantıkçılarınkine yakın görünmekle birlikte arada bazı farklılıklar da vardır. Meselâ mantıkçılar eşyanın zât, hakikat ve mahiyetini esas alarak canlıya cins, insana ise nevi derler. Usulde ise daha çok şer'î maksat ve ahkâmla ilişki ön planda tutulduğundan insana cins, erkek ve kadına da nevi denilmiştir. İslâm hukuk doktrinine ve fûrûa gelince, hukukçular mantıkçıların cins ve nevi ayırım ve örneklendirmelerine bağlı kalmaksızın, kelimenin daha çok sözlük kullanımından hareketle, alt türleri ve cinsleri toplayıcı konumundaki grup ve kategori isimlerine, nevi ve sınıflara da cins tabir etme temayülündedirler. Bu sebeple cins ve nevi terminolojisinin ve ayırımının İslâm hukukunda düzenli bir tanım ve belirlilik kazandığını söylemek güçtür. Ayrıca hukukta ele alınan her meselenin farklı bir tahlil usulü ve gayesi olabilmekte, bir şeyin cins veya nevi olması da alana ve bakış yönüne göre değişebilmektedir. Meselâ "erkek" ve "kadın"ı maksat ve hükümlerdeki farklılıklar sebebiyle cins saymak da, insan oluştaki birlik sebebiyle "insan"a göre nevi saymak da mümkündür. Bundan dolayı *Mecelle*'nin cinsi mantık ve hukuk usulünde yaygın tarifi aksine, "şâmil olduğu efrad arasında fâhiş farklılık olmayan şeydir" (md. 140) şeklinde tarif etmesi, konu borçlar hukuku açısından düşünüldüğünde yerindedir.

Borçlar hukukunda, akdin konusu olan ifa maddî bir şeye ve o şeyin tek başına sahip olduğu özellik ve işaretlere göre tayin edildiği takdirde "parça borcu"ndan, ifanın konusunu teşkil eden şey bir cins ve nevin özellik ve niteliklerine göre belirlenmişse "cins borcu"ndan söz edilir. Akid konusunun, bilinmezliği giderecek ve anlaşmazlığa yol açmayacak ölçüde cins, nevi ve miktar olarak belirlenmesi (vasfen tayin), İslâm hukukçularının çoğunluğuna göre yeterlidir. İmam Şâfiî ayrıca görmeyi de şart koşar. İlgili tarafın akid konusu malı gördüğünde ayrıca görmekten doğan muhayyerlik hakkının olup olmadığı ise tartışmalıdır. İslâm hukukçularının bu konudaki titiz-

liği ve ayrıntıdaki görüş farklılıkları, akide tarafları bilinmedik ve beklenmedik bir yük veya zararla karşı karşıya bırakmama gayesiyle izah edilebilir.

Cins borçları misli eşyada söz konusudur ve borçlu kural olarak o cins ve nevin mütat ve ortak kalitesiyle ifade bulunur. Esasen ortak nitelik ve özellik taşıyan ve aralarında belirgin bir fark olmayan şeylerin tek bir cins sayılması da (*Mecelle*, md. 140, 1468) akdin ve ifanın sağlama bağlanmasını, tarafların haklarının korunmasını hedef alır. Bu sebeple de alışveriş, selem, vekâlet, mehir, vasiyet, vakıf gibi akid ve hukukî işlemlere, gasp ve itlâf gibi haksız fiillere konu olan malın cins ve nevi olarak tayini, ifa ve tazmini gibi hususlar öteden beri İslâm hukukçularının ayrıntılı olarak üzerinde durduğu konulardır.

Faizin kapsamı ve çeşitleriyle ilgili hadislerin en önemlilerinden biri olan "eşyâ-yı sitte hadisi"nde (Buhârî, "Büyû", 78; Müslim, "Müsâkât", 81-84) Hz. Peygamber altı sınıf maldan söz eder. Bunlardan altın ve gümüş tartı ile, buğday, arpa, hurma ve tuz ise ölçü ile mübâdele edilen mallar olarak zikredilmiştir. Hadiste sayılanların her biri ayrı cins mal olduğundan ve yine bazı rivayetlerde, "Sınıflar (cinsler) değişince istediğiniz gibi satın, yeter ki peşin olsun" denilmesinden hareketle Hanefî ve Hanbelîler faizde illetin cins birliği, ölçü ve tartı birliği olduğunu kabul etmişlerdir. Burada cinsten maksat da borçlar hukukundaki cins anlayışına uygun olarak altın, gümüş, buğday, arpa, hurma gibi malların her biridir. Bu malların alt neveleri arasındaki farklılık dikkate alınmaz. Şâfiî ve Mâlikîler ise bu cinsleri mübâdele vasıtası olmaları (semeniyet) veya yiyecek olmaları (taâmiyyet) gibi üst bir kategoride toplarlar. Bu görüş mantıkçıların ve usulcülerin cins anlayışına daha yakın sayılabilir.

İnsan, erkek, at gibi cins ve nevi ifade eden lafızlar, İslâm hukuk usulünde vazolunduğu mâna itibarıyla hâs lafız grubunda mütalaa edilir. Çünkü bunların her biri yalnızca kendine ait tek bir mâna ifade etmektedir.

Arap dilinde ismin başına gelen "cins lâmanı"nın anlam ve delâletiyle ilgili olarak dilciler arasındaki tartışmalar hukuk usulcülerini de yakından ilgilendirir. Nitekim tekil veya çoğul bir ismin başına lâm-ı ta'rif geldiğinde bu "lâm"ın ahd, istiğrak veya cins için olma ihtimalleri ve bunların öncelik sıralaması, cins

için olan lâm-ı ta'rîfin umumu ifade edip etmediği kelâmcılarla Hanefî usulcüler arasında da tartışılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Fâris, *Mu'cemü mekâyisî'l-luğa*, "cins" md.; Tehânevî, *Keşşâf*, "cins" md.; Buhârî, "Büyü", 78; Müslim, "Müsâkât", 81-84; Nesâî, "Büyü", 50; Fahrreddin er-Râzî, *el-Maḥşûl*, Beyrut 1988, I, 382-384; Âmidî, *el-İḥkâm*, Kahire 1967, I, 18-19, 190-199; Sadrüşşerîa, *et-Tavzîḥ* (Teftâzânî, *et-Telvîḥ* içinde), Beyrut, ts., s. 54; Teftâzânî, *Hâşiye 'alâ Muḥtaşari'l-Müntehâ*, Bulak 1316 — Beyrut, ts., II, 258; İbn Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, Beyrut, ts., III, 238; VI, 146-148; İbn Melek, *Şerḥu'l-Menâr*, İstanbul, ts., s. 13-14; Şevkānî, *İrşâdu'l-fühûl*, Beyrut, ts., s. 105-106; Ali Haydar, *Dürrü'l-hükkâm*, I, 233-234; *Mecelle*, md. 140, 1468; Bilmen, *Kamus*², VI, 12, 104-109; F. Necmeddin Feyzioğlu, *Borçlar Hukuku*, İstanbul 1969, II, 17-19; Selahattin Sulhi Tekinay, *Borçlar Hukuku*, İstanbul 1971, s. 11; Karaman, *İslâm Hukuku*, II, 124-127, 173-174, 204-212; Abdülkerim Zeydân, *el-Ve'iz fî uşûl'l-fıḥḥ*, Bağdad 1987, s. 306-307.

ALİ BARDAKOĞLU

CİNSİ MÜNASEBET

(bk. CİMÂ).

CİNSİYET

Canlılarda erkekle dişiye birbirinden ayıran ve türün devamı için bunların birbirini tamamlamasını sağlayan özelliklerin bütünü.

Cinsiyet kelimesi, "asıl, neveleri kendinde toplayan mahiyet" anlamındaki cins kelimesinden mücerred isim (ca'îlî masdar) olup klasik Arapça'da kullanılmaz. Modern Arapça'da "uyruk" anlamı yanında bazan erkek ve dişi ayırımını da ifade eder. Karşı cinsler arasındaki çeşitli ilişkiler ve farklılıklarla bunlara bağlı diğer hususları belirtmek amacı ile bugün daha çok cins kelimesi kullanılmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de çeşitli vesilelerle canlılardaki cinsiyet farklarına atıflarda bulunulmuş, Allah'ın insanları kadın ve erkek olarak çift çift yarattığı (Fâtır 35/11; eş-Şûrâ 42/11), gerek insanların gerekse öteki canlıların ayrı cinsler halinde yaratılmasında düşünenler için ibretler bulunduğu belirtilmiş (Tâhâ 20/53-54; Yâsîn 36/36), spermadan (nutfe) erkek ve dişi şeklinde iki farklı cinsi yaratan Allah'ın ölüleri diriltmeye de kadir olduğu hatırlatılmıştır (en-Necm 53/45-47; el-Kıyâme 75/37-40). Bu tür âyetler, cinsiyetin insan ve genel olarak canlılar dünyasının köklü ve sürekli bir varlık şartı

olduğunu ifade etmektedir. Hz. Âdem ile Havvâ'nın cennette şeytanın tahriki sonucunda yasaklanmış ağacın meyvesinden yemelerini ve bunu takip eden gelişmeleri anlatan âyetleri (el-A'râf 7/19-22; Tâhâ 20/120-121) cinsî tabiat yönünde açıklayanlar olmuştur (Reşîd Rîzâ, VIII, 346-350). Buna göre Tâhâ sûresinde (20/120) zikredilen "ebedîlik ağacı"nı cinsî münasebet yoluyla insan soyunun devamı, "sonu gelmez saltanat"ı da aynı yolla çoğalan ve genişleyen insanlığın yeryüzüne yayılıp dünyaya hakim olması şeklinde anlamak mümkündür. Nitekim Nisâ sûresinin 1. âyetiyle Hucurât sûresinin 13. âyeti de insanların bir erkekle bir kadından türeyerek kavimler ve kabileler halinde çoğaldıklarını ifade etmektedir. Bu şekilde insanın kendi fâniliğini farketmesiyle içinde uyanan ölümsüzlük arzusu, gerçekleşme imkânını erkek ve kadının cinsî münasebetiyle sağlanacak olan neslin devamında bulmuştur. Öte yandan Âdem ile Havvâ'nın yasak ağaçtan yemeleri sonucunda kendilerine "kötü yerleri"nin görünmesi ve üstlerini cennet yapılarıyla örtmeye çalışmaları (el-A'râf 7/22; Tâhâ 20/121), onlarda cinsiyet duygusuyla birlikte utanma duygusunun da bulunduğunu, dolayısıyla insanda ahlâkî şuurun fitrî olduğunu göstermektedir.

Cinsiyet farklılığı ve bunun sonuçları, hayatın devamı ve düzeni için zaruri olan varlık şartlarıdır. Erkek ve kadında cinsiyet farkları hem bedenî hem de ruhî yönden esaslı ve değişmez özellikler olmakla birlikte İslâmî açıdan bu durum her iki cinsin aynı insanî değerleri taşımasını engellemez. Nitekim insanlar arasında en büyük değer farkının, cinsiyet ayrılığı gözetmeksizin iman, amel, bilgi, takvâ gibi erdemlerdeki derecelerine bağlı olduğuna işaret eden Kur'an-ı Kerim'de (el-En'âm 6/132; ez-Zümer 39/9; el-Mücâdile 58/11), bu yönden kadın ve erkek olarak her iki cinsin de Allah katında aynı değeri taşıdığı özellikle vurgulanmış (en-Nisâ 4/124; en-Nahl 16/97; el-Ahzâb 33/35), bu arada İslâm öncesi Araplar'ının kadın cinsini aşağılayan telakkileri de şiddetle reddedilmiştir (en-Nahl 16/58-59; ez-Zuhruf 43/17; et-Tekvîr 81/8-9). Böylece İslâm'da kadın-erkek farklılığı bir cinsin diğerine her bakımdan üstünlüğü şeklinde anlaşılmadığı gibi cinsiyet farkları görmezlikten gelinerek ikisi arasında tam bir eşitlik bulunduğu da ileri sürülmemiş, daha gerçekçi bir yaklaşımla cinslerden

her birinin kendine has bazı değişmez özelliklere sahip olduğu ve insan soyunun devamı, karşı cinsin bedenî ve mânevî mutluluğuna katkıda bulunma, ailede iş bölümü gibi hususlarda iki cinsin birbirini tamamlaması, kendi rollerine uygun sorumlulukları bulunması gerektiği kabul edilmiştir.

Kur'an'da kadın ile erkeğin birbirine karşı duydukları arzu ve ilgi gerçekçi bir şekilde dile getirilmiş, insanın bu duyguya sahip olarak yaratıldığına (Âl-i İmrân 3/14), cinsî arzusunun dayanılmaz olduğu ve ancak Allah'ın yardımıyla kontrol edilebileceğine işaret edilmiştir (Yûsuf 12/23-24, 30, 53). Hz. Peygamber ise dünyada kendisine üç şeyin sevdinildiğini, bunlardan birinin de kadın olduğunu belirtmektedir (Nesâî, "İşretü'n-nisâ", 1). İslâm'ın cinsiyet konusundaki bu tutumu, iki cins arasında kendi fitratlarından gelen ve süreklilik arzeden bağın koparılması yerine belli kurallar çerçevesinde faydalı kılınmasını amaçlar. Müfessirler, cinsiyetle ilgili âyetler dolayısıyla erkek ve kadın arasındaki ilginin kaynağını, kadının bütün insanlığın atası olan "bir tek nefis"ten yaratılmış olmasına (en-Nisâ 4/1; el-A'râf 7/189) bağlarlar (meselâ bk. Râzî, IX, 161; Elmalılı, II, 1271-1276).

Âyet ve hadislerde genellikle cinsî eğilimin erkekte kadına doğru olduğu şeklinde ele alınmış olmasını, cinsiyet farklılaşmasında erkeğin önceliğini ve her iki cinsin tohumunu bünyesinde taşıdığını hatırlatması yönünden değerlendirmek mümkündür. Şu var ki Kur'an kadını, erkeğin kendisinde huzur ve tatmin bulunduğu, dolayısıyla cinsî bakımdan muhtaç olduğu bir varlık olarak görür. İki cins arasındaki duygu bağı, "Allah aranızda sevgi ve merhamet bağı kurdu" diyerek ifade eder ve bu durumu, düşünenler için bir ibret örneği olarak gösterir (el-A'râf 7/189; er-Rûm 30/21).

İslâm dininde cinsî ahlâkta esas olan iffetin korunmasıdır ve bunun en güvenilir yolu da evlenmedir. Bu sebeple nikâh akdinin dışındaki birleşmeler kesinlikle yasaklanmış, evlenemeyenlerin de iffetlerini korumaları emredilmiştir (en-Nûr 24/32-33). İnsanın cinsî tabiatını değiştirmek mümkün olmadığı gibi İslâm dini açısından istenen bir husus da değildir. Nitekim Hz. Peygamber, Allah'a daha çok ibadet edebilmek maksadıyla bile olsa cinsî arzuyu köreltmeyi tasvip etmemiş (Buhârî, "Nikâh", 8; Müslim, "Nikâh", 6-7), nikâhî ahlâk ve iffetin korunmasında bir tedbir olarak değer-